

Проф. др Миомир Дашић
члан Црногорске академије наука и умјетности
Подгорица

ЗАШТО НАУЧНИ СКУП

ИСТОРИЈСКА НАУКА И НАСТАВА ИСТОРИЈЕ У САВРЕМЕ- НИМ УСЛОВИМА?

Допустите ми да пред вама, врским зналцима историјске науке и њеним истакнутим тумачима у наставном процесу, поред оног што је већ назначено у првом и другом позиву — нашим писмима којима смо вас позвали на сарадњу — као основни циљ овог научног скупа, изнесем још неке мотиве, па и лична размишљања: зашто смо се одлучили да одржимо скуп под називом **ИСТОРИЈСКА НАУКА И НАСТАВА ИСТОРИЈЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА**.

Прије свега, ваља истаћи да се овај скуп одржава у оквиру дугорочног програма рада Одбора за историјске науке Црногорске академије наука и умјетности. (Претпоставке о занимању и дужностима). Његов основни циљ је да се што потпуније осветле нека теоријско-методолошка питања и проблеми историјске науке и дају одговори на актуелна питања наставе историје у савременим условима, насталим усљед наглих промјена у друштвено-политичким односима, прије свега у нас, а и у свијету.

Почетна замисао Одбора за историјске науке била је да се одржи округли сто на тему *Проблеми савремене историјске науке и наставе историје у Црној Гори*, на коме би се стручно и критички размотрили положај, проблеми и обавезе историографије „у насталом и још мијењаном националном друштву са вишестраначком влашћу“, као и о „читавом предмету историје која се учи на Универзитету и у свим школама које му претходе...“. Прихватајући у основи овакву програмску оријентацију, Одјељење друштвених наука је оцијенило, а Скупштина ЦАНУ то подржала, да је тема научно и стручно-педагошки веома актуелна (и универзална), и да је свакако не треба ограничавати на расправу о проблемима који се тичу стања историјске науке и

наставе историје у Црној Гори. Ту сугестију прихватио је Организациони одбор научног скупа, на својој сједници од 12. априла 1993. године, па је закључио да се умјесто округлог стола одржи дводневни научни скуп под називом: **ИСТОРИЈСКА НАУКА И НАСТАВА ИСТОРИЈЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА**. Овакав став Организационог одбора проистекао је и из чињенице да се за активно учешће у раду скупа пријавило више од 25 референата — научника из ЦАНУ, са Универзитета Црне Горе, из Историјског института Црне Горе, Друштва историчара Црне Горе, сарадника из Републичког завода за школство и неких других научноистраживачких установа у Републици. Осим тога, за скуп је испољено велико интересовање наставника и професора историје наше Републике.

Основна тема научног скупа је замишљена тако да се о њој разговара интердисциплинарно. Стога ћемо имати задовољство да на овом скупу, поред реферата из уже струке, саслушамо и оне из области филозофије, историје, из односа историје и социологије, историје и етнологије, историје и географије, историје и религије и историје државе и права.

Организациони одбор је позвао на скуп и неколико најеминентнијих историчара са Београдског универзитета и Универзитета у Новом Саду. И поред добре воље, неки од њих нијесу могли да допутују из разних објективних разлога, али они који су ту, увјерен сам, даће висок научни допринос расвјетљавању основне теме.

I

Као што је већ на почетку речено, циљ научног скупа је да „првенствено филозофски осмотри цјелокупност догођеног преласка друштва из обичаја једнопартијске владавине у поредак с законитим признатим разногласјем“, односно да се поведе расправа о неким најбитнијим теоријско-методолошким проблемима историјске науке, њеном положају у времену у коме живимо, времену које је препуно „катастрофа, револуција, неочекиваних преокрета, изненађења“, како то написа прије неколико деценија Фернанд Бродел.

Дакле, и сами наслућујете могући одговор на питање: Зашто разматрамо ову тему и откуда толико интересовања за њу? Истина, биће појединих историчара, а можда и других научника из историји сродних наука, који ће приговорити: Зар историјска наука није стара и стабилна наука, и да ли је она као таква подложна промјенама и нагло насталим ломовима у данашњем свијету и у нас? Могу се и упитати: Зар у историјској науци и струци има толико проблема, и какве су они природе, да би се о историји расправљало и често изнова? Историјска наука јесте и стара и стабилна, али не треба губити из вида да је она и флек-

сибилна наука, и да је као таква увијек спремна да одговара на изазове времена, да показује спремност да изграђује нове теоријско-методолошке концепције које ће задовољавати њен научни и рационални поглед на истину о ономе што чини прошлост било да је ријеч о тек завршеним друштвеним процесима и оним који настају било о оним који сежу у временску дубину.

Ризикујем да не кажем ништа ново тврдећи да смо релативно дуго живјели у времену када је историјску науку обавијао чврсто оквир идеолошког поимања улоге и социјалне функције историје, која је тако схваћена требало да оправда једнопартијско једноумље и систем тоталитарне владавине. У периоду дужем од четири деценије једнопартијске комунистичке владавине, историјска наука се налазила под идеолошким старатељством разних партијских комисија, била јој је супротстављена тврдња, наметнуто схватање да историчари, научници и наставници морају бити, у првом реду, врло активни учесници у политичкој борби, дакле политички ангажовани, да је њихова дужност да буду у самој матици савремене историје. Историчар који је био везан „за државно партијску власт морао је бити тумач официјелне политике“, закључује проф. др Петрановић. Такав историчар, научник или наставник било које врсте школе, био је аутоматски заштићен неком институцијом и могао се размахивати разним хвалоспјевима о историји која је правдала све што је чинио „револуционарни субјекат“. То задовољавање дневно-политичких потреба државно-партијске власти наносило је огромне штете историјској науци и, наравно, настави историје.

Ријечју, историја је дуго времена од политике третирана као малољетна; само ту и тамо признавана јој је зрелост, и то под условом да историографски радови нијесу излазили из оквира задатих идеолошких шема и марксистичких обланди. Нарочито је то било евидентно за историографију савремене и нововјековне историје. Али тај идеолошки надзор (идеолошких и комисија за историју КПЈ односно СКЈ) није мимоилазио понекад истраживачке радове ни античког доба и средњег вијека, иако су они третирани прошлост давно несталих друштава, фосилних држава и пропалих цивилизација. Будност над историографијом, дакле, није мимоилазила ни оне теме које су третирале далеку старину и простор на коме су се друштвени процеси одавно слегли. Чини се да је најбољи примјер за то истицање разних теза о етнотези појединих народа које су имале за циљ да докажу неку посебну њихову аутохтоност као основ националне индивидуалности, при чему су се у том „доказивању“ ангажовали и поједини историчари, служећи се чак и фалсификовањем историјских извора или њиховим редуцирањем да би доказали унапријед створену шему. Та појава није била карактеристична само за наш ужи државни национални простор, о чему свједочи и литература код других јужнословенских народа којом се доказује наводно њихова несловенска генеза.

Све то говори да је историчар и као научник и као наставник био ограничен у стварању нових сазнања, поготово онај који је истраживао тек завршене историјске процесе и био ослоњен на анализу њихових посљедица. Политичком ангажованошћу историчара и историјске науке је уствари порицан захтјев који проистиче из саме суштине ове науке: да је неопходно проучавати историју која је основна околина човјековог живота. То усмјеравање у научној историографији, односно ограничавање дубинског и сталног процеса грађења објективног сазнања, било је у складу с ужим интересима владајућих елита и њиховим идеолошким представама о прошлости. Тако се и научна историографија нашла у идеолошким мрежама и догматским оквирима који су били извор нестварне слике историје и репродуковања разних заблуда.

Ограничена идеолошким погледима, стварана је фризирана истина о прошлости, у којој је било само извјесних елемената истине о ономе што се збило. Дакле, не и цјеловите истине. Таква нестварна, идеологизована слика историје, међутим, била је једнострано јасна и офанзивна, дневно-политички врло употребљива у смислу оне опаке Орвелове мисли: КО ВЛАДА САДАШЊОШЋУ — ВЛАДА И ПРОШЛОШЋУ, А КО КОНТРОЛИШЕ ПРОШЛОСТ СТВАРА УСЛОВЕ ДА КОНТРОЛИШЕ И БУДУЋНОСТ. У свјетлу ове тачне, али за поимање наше науке несумњиво и страшне мисли, може се објаснити зашто је било и зашто и данас има толико појава код владајућих кругова да хоће да по сваку цијену стварају своју историју, а тим амбицијама се заносе и разни партијски лидери или пак други моћници — појединци. Не смије се заборавити да историографија која је лишена сталног научног дијалога с ненаучним, тј. ангажованим, постаје убица и праве будућности. Таква историја, каже Пол Валери, је „најопаснији производ што га је створила хемија духа која ствара сне, опија народе, буди им лажне успомене, претјерује њихове рефлексе, подржава њихове старе ране, мучи их на њиховом одмору, води их лудилу величине или прогањања, ствара народе огорченим, охолим, неподношљивим и таштим“. Цитирао сам ову мисао јер, чини се, она сасвим одговара и стању историографског духа какав је доскора владао и оног који се и данас расцвјетава на нашем националном па и ширем простору, при чему мислим првенствено на простор бивше Социјалистичке Југославије.

Од овог научног скупа се очекује да да одговоре бар на нека од оних питања која су научно актуелна и изазовна за савремену историографију. Јер, историјска наука се данас суочава с великим одговорностима које код историчара — и научника и наставника — изазивају дилеме, па и страх, али и одушевљење због тога што историја у свом мијењању никада није „престајала да зависи од конкретних друштвених услова“. Добро је позната истина: „Историја је кћи свога времена“. Зато је она уви-

јек и прожета неспокојством од кога зависи духовна клима у опште. Општа криза, која влада не само у нашој земљи и њеном окружењу него и у ширим свјетским размјерама, није могла, разумије се, да поштеди ни „крхко умијеће писања историје“.

Свједоци смо растајања с једним свијетом који је колико до јуче обећавао утопијску вјечност и друштвени идеал, а да истовремено нијесмо имали времена да тај свијет дубље упознамо и да процијенимо његове вриједности, да као историчари укажемо на његове мане и заблуде, на штетност његових чврстих идеолошких убјеђења и његових снова. Ријеч је о свијету XX вијека са којим се на неслуђено драматичан начин, уз невиђене ломове и пропасти комунизма као друштвеног поретка, бесконачне будућности и њихових држава, ево растајемо, или, прецизније речено, вијека који неумитно ишчезава пред нашим очима, остаје за нама. Историјска искуства нашег вијека била су изузетно мучна, тешка и веома сложена за читаво човјечанство, а, рекао бих, посебно за народе Југославије. Нарочито су за разумијевање историјских процеса била мучна она искуства која су нас усмјеравала током посљедњих деценија, па смо и ми историчари остали дужни да дамо одговоре на кључна питања историје савремене епохе.

Полазећи од предњег, држим да би један од циљева овог скупа требало да буде и у томе да скрене пажњу, у првом реду црногорским историчарима млађе генерације, да смјелије понире у трагање за прошлосту, да стварају „нову историју“, како бисмо што спремнији ушли у XXI вијек. Они ће морати да мноштва из досадашње историографске продукције критичкије просуђују, управо зато што је знатан њен дио био јако идејно-политички усмјерен. Њихова ће дужност бити да „изнова ишчитавају изворе“, јер они који су их раније ишчитавали и интерпретирали, очигледно, не би уживали повјерење да их сада поново ишчитавају, макар и на другачији начин. Млађи историчари су пред задатком да у истраживање смјелије укључују и тзв. „историјске бјелине“, да се студиозније упуштају у глобалне историјске процесе и да са више критичности и рационално преиспитују прошлост и, наравно, њену везу са садашносту.

Није нова појава да је историјска наука, као и свака друга друштвена наука, и сама постајала „производна снага“, и то не само формирањем одређене „политичке педагогије“ већ и улажењем у целокупну динамику друштва и друштвено-политичких процеса, постајући тако прагматичном и утилитаристичком. Од такве историографије се тражило да саопштава резултате који би били *партијни*, да је пристрасна сагласно друштву и времену у коме настаје.

У нашој историографији — црногорској, српској и осталој југословенској — уобличио су се три посебита захтјева за ангажованост: либерални, националистички и социјалистички. Ова

два посљедња захтјева је одликовала тенденција крутог догматизма. Зашто је било тако? — све то треба научно, дакле критички, хладно изучити и објаснити.

Историјска наука своју историјску одговорност за такво стање не може избјећи. Било би довољно да се изучи стваралачка и медијска компонента знатног броја историчара и параисторичара, правих уљеза у нашу струку, па да се види допринос и шароликост њиховог ангажмана у историографији са свим посљедицама, свакако негативним. Један дио, и то не мали, научних радника уопште, а посебно у историјској науци, више се ангажовао у друштвено-политичком животу ради остваривања „одређеног профита, а не за човека“. Њихова експозиција (презентација) резултата тобожњих истраживања у било којој врсти историјских радова обично је била прагматична, прожета утилитаризмом.

Историчар научник мора бити стално у дијалогу с ненаучним, а ангажована историографија је управо ненаучна; он се мора сукобљавати и разграничавати са свим паранаучним схватањима. А да ли су то многи историчари чинили, и да ли то чине и данас? Држим да не гријешим у констатацији да се знатан број историчара и раније и сада у овом вишестраначју понашао и понаша крајње прагматично, пише и гради слику и свијест о пожељној, а не стварној прошлости. Такви историчари често и брзо мијењају мишљења и о једним истим догађајима и историјским појавама, пишу, на основу истих историјских извора, сасвим другачије и, опет, ненаучно, али сада само за другу политику, други владајући режим. Тог насљеђа блиске прошлости један дио историчара није се ослободио, чак га је у пресвученом руху још више развио. Они на сваком кораку инструментализују науку и струку.

Када ово констатујем, никако не желим да оспорим право историчара на промјену мишљења, прије свега на промјену теоријско-методолошке природе у историјској науци; али ако се ради о принципима у историјској науци, онда се зна шта то значи и како до тога долази. Јер, до промјена долази тек откривањем нових историјских извора и сазнања која нуде њихови искази. Можда нијесам у праву ако кажем да се оним историчарима који накнадно „ишчитавају“ исте историјске изворе, једном већ другачије интерпретиране у својим историографским радовима, у промијењеној политичкој клими — не може повјеровати у историјску објективност. О томе ће вјерујем, на овом научном скупу бити много више ријечи.

Једна од одлика југословенске и, наравно, наше уже националне историографије јесте то што је дуго била европоцентрична. Биће од научног интереса ако се овај научни скуп, бар у дискусији, на то питање осврне и ако чујемо каква је перспектива наше историјске науке да искорачи из својих националних граница, па и из непосредног окружења и Европе. Било би заним-

љиво да чујемо и мишљење да ли ће технолошка револуција у којој већ живимо, а коју често именују атомском и компјутерском ером, омогућити и нама да докучимо знања и истине о „глобалној“ и „планетарној историји“.

Историчаре, као и многе друге људе, у првом реду ствараоце, брине успостављање „новог свјетског поретка“. Јер, на прагу смо историјског раздобља које многи називају, а међу њима и историчари научници, »Рах Америгана«. Можда не би било сувишно да се наш научни скуп запита и о одрживости идеје Френсиса Фукијаме, односно о његовој теорији о „крају историје“ последице коначне побједи либерализма (либералног капитализма) над фашизмом и болшевиизмом, односно на крају овог вијека над „обновљеним марксизмом“. Није ли схватање о вјечности либерализма и „крају историје“, ипак, оно што би се могло назвати изнуђеним песимизмом? Било би занимљиво чути од историчара који се баве теоријским питањима историје: Да ли је и у којој мјери тачна тврдња неких историчара, међу којима има и наших (Ђорђе Станковић), да је грађански живот XIX вијека, који се одликовао достојанством, XX вијек „прогутао на највулгарнији начин“? Не мање би било интересантно одговорити и на питање: Не живимо ли у времену коме недостају иновативне и модерне социјалне теорије, овом нашем времену које нема „великих историјских личности“ и мислилаца, као „стубова човјечанства“ који би као изузетни ствараоци нове духовне климе припремили или створили нову епоху? Занимљив би био и одговор на питање: Зашто је човјечанство данас запало у неку врсту духовне „уровниловке“, у историјско раздобље у коме сви дају себи право да посједују „интимни поглед на друштво“ и да извлаче консеквенце које им највише одговарају? Веома је за историографију изазовно и питање: Какву улогу она може да одигра у борби за либералну и демократску визију свијета?

Историјска наука се, дакле, налази пред тако изазовним питањима која проистичу из страначког плурализма, који је већ и наша реалност. Али управо ту су и нове замке за историјску науку, које јој пријете да се инструментализује у разне политичке циљеве. Оно што нас историчаре мора забринути управо су такве тенденције, а све то поједини историчари правдају наводно либералним и демократским ангажовањем. Ти историчари, а њих није велики број у нас, много су бучнији и дрскији у презентацији наводно „нових сазнања“ од оне већине која уважава историјску реалност као идејно самосвојну и универзалну. Било би још и других питања која треба освјетљавати, али један научни скуп, разумије се, није у могућности да тако крупна и изазовна питања ријеша.

Допустићу себи слободу да пред овим скупом поставим још нека питања: Докле ће историјска наука на нашем ужем националном простору, а рекао бих и ширем (као и бивше СФРЈ), бити по свјетским мјерилима школски примјер пристрасности, прије

свега националне, партијске, односно страначке, идеолошке, вјерске и друге? Или: Колико је историографија допринијела, и да ли је имала утицаја на пораст национализма и шовинизма на простору Југославије, стварању уско националистичких држава и њихових квазидемократских друштава?

Историчари, прије других, знају да се дубоке и темељне промјене не дешавају тако брзо, преко ноћи, већ да имају своје дубоке узроке и да се дуже припремају. Ако је то тако, а историјско искуство говори да јесте, изазовно је и питање: Како је дошло до тако наглих промјена у свијету „реалног социјализма“ и до његовог брзог слома, укључујући ту и наш, југословенски „социјалистички самоуправни систем“, за који се говорило да је најбољи“ у свијету?! Збуњеност која у вези са тим влада код нас и у свијету тражи и од историјске науке одговор.

Лично држим да је све оно што се дешавало и што се данас дешава, а што је више него трагично, на југословенском простору, — сви сецесионистички и сепаратистички покрети који су се одвијали и одвијају у крајње конфликтној и ратној ситуацији, грађанском рату са свим обиљежјима суровости, међуетничке и међувјерске непомирљивости и борбе — било дуго припремано, чак од првог дана живота у заједничкој југословенској држави, да све што се десило током ове три посљедње године није било ни мало случајно. Догађаји који се одвијају пред нашим очима свједоче да историчари овога времена, као дио људског рода, свјесни да људи стварају историју и да историја ствара људе и обликује њихове судбине, треба да те процесе, како оне од националног тако и оне од глобалног значаја, прате и анализирају с потребном научном и стручном опрезношћу. У овим тешким временима потребан нам је свестранији и дубљи приступ прошлости, нарочито оној у чијим се посљедицама гушимо.

Ријечју, потребно је да историчари са више сериозности, систематичности, ерудиције и теоријско-методолошких знања истражују и проучавају прошлост, будући да морају бити свјесни да се та „нова историја“, пуна наслеђеног динамизма, историја која тако брзо протиче — „не може мјерити нашим некадашњим мјерилима“. Сваки друштвени преображај и историјски облик подразумијева историчарево знање, ерудицију која би му била прикладна и дорасла. А да ли сви припадници наше струке, у првом реду историчари с академијским титулама и разним академским звањима, посједују таква знања и теоријско-методолошку спрему да би се могли служити разним методама и да одговоре задацима историје у савременим друштвеним условима?

Један број историчара олако се и данас, као и у времену које је за нама, залијеће у крупне историјске теме и зачуђујуће крајње површно и на сензационалистички начин, без упоришта у новим прворазредним изворима, покушава да објасни субјективистички историјске појаве и догађаје, и то чине баш они који су донедавно сасвим другачије интерпретирали и с много хва-

лоспјева „освјетљавали марксистичким материјалистичким методом“ те исте изворе. Може ли се таквим историчарима повјеровати то накнадно ишчитавање извора, поготово кад они то чине опет за дневно-политичке интересе? Такви историчари, који се пресељавају из једног у други политички табор, иако, на срећу историјске науке, нијесу бројни, својом агресивношћу и медијском ангажованошћу врло су гласни у јавности, наметљивији од већине научника који стрпљиво дубински понире у тајне прошлости, бескрајно дуго проучавајући свједочење историјских извора. Рекао бих, таквим својим историографским радом и естрадним наступима они могу снажније дјеловати на формирање историјске свијести, стварајући нереалну слику о догађајима и појавама, било из недавне или старије прошлости. Они заборављају да се „нова историја“ — како каже Фернан Бродел — „може створити само коришћењем огромне документације која би пружио одговоре и на нова питања“. Појава таквих квази-научника, и њихових „великих научних открића“, треба да буде предмет критичног разматрања и на овом скупу.

Историчари не би требало да губе из вида да се период некритичког односа према прошлости није завршио. Навике некритичког разматрања историјских појава и догађаја још су ту, живе, нарочито у старијој генерацији историчара. А како критичност није природна појава, него проистиче из школовања, учености и научности, она може постати органски усађена „само захваљујући поновљеном вјежбању“ — каже познати француски историчар Шарл Виктор Ланглоа. По њему, „*историјски рад је критички рад* у правом смислу те речи“, и то онда када се историчар у њега упусти претходно научивши да „обуздава свој нагон, да се не би удавио у њега“. Чини се да су и данас ове ријечи актуелне, да опомињу историчаре да морају увијек имати на уму да је сваки историографски рад озбиљан научни посао, да је истовремено подложен сопственој критици и да само ако се тако према њему историчар односи може дати научни резултат од трајнијег значаја.

Историја, без обзира на то што се данас и сукобљава с њој сродним друштвеним наукама, није и не може бити бескорисна ерудитска забава, или нека врста умјетности ради умјетности, врста китњасто изречене фразеологије, која би сама по себи могла да задовољи њене љубитеље. Историја је — како то у Броделовој интерпретацији схватања ове науке сматра Лисијен Февр — наука која објашњава живот човјека и друштва полазећи увијек од времена, те драгоцјене, тешко уочљиве „координате“, којом једино умију да се зналачки служе историчари и без које ни „некадашња или данашња“ друштва и појединци „указујући поново у оном виду и са оном живошћу који су својствени животу“, не би могло доћи до истине.

Очекујем с надом да ћемо историјској науци у том смислу и на овом скупу прићи и покушати да дамо одговарајући допринос.

II

Као што је већ на почетку речено, циљ овог научног скупа је и да се позабави проблемима наставе историје на свим нивоима школовања. Ипак, није замишљено да скуп рјешава конкретна дидактичка питања и методе у настави историје. Кад је ријеч о настави овог предмета, скуп треба да покаже и оцијени: да ли садашњи програми историје и уџбеници прате резултате историјске науке и колико су и како нова сазнања у историографији, као и концепцијске промјене и иновације у школском систему, заступљени у настави историје. Утолико прије што је у ранијем раздобљу у погледу заступљености предмета историја био потискиван на маргине планова и програма, прије свега средњошколских. Садржаји историје били су идеолошки веома усмјерени, односно једнострано образовно и педагошки постављени. То обавезује да се начелно укаже да су корекције наставних програма историје нужне и у основној школи, у којој за сада није било значајнијих промјена, не бар онолико колико у средњим школама.

Главни проблем, по личном увјерењу аутора овога текста, када је ријеч о настави историје у основној школи, тиче се хипертрофираног садржаја, посебно у VIII разреду, у којем се изучава савремена историја. Опсежност програма историје за основну школу била је условљена малим фондом часова за историју у „самоуправним школама усмјереног образовања“, односно тежњом да ученици — с обзиром на редуциране садржаје историје на другом ступњу образовања — добију што више историјских информација и поука у основној школи, при чему се заборављало на њихове психо-физичке могућности. Сада, када је предмет историја добио законски релативно повољнији третман и положај у средњошколском образовању, прилика је да се и програм историје за основну школу иновира, сведе на праву мјеру, да одговара психофизичком узрасту ученика, а да се у V разреду наставни садржај заступи у плану са два часа седмично, као и да се изврши темељита дезидеологизација и објективизација наставних програма и уџбеника. У вези с наставом у основној школи и средњим школама биће потребно да се овај скуп позабави глобалним проблемима и покуша да се утврде основни критеријуми за обликовање нових програма историје у односу на постојеће. Идеје о том обликовању наставних програма могле би се свести, с обзиром на настале промјене на југословенском простору, на сљедеће:

— извршити хронолошку прерасподјелу наставних садржаја тако да сва раздобља друштвеног развоја буду адекватно заступљена у програмима и уџбеницима историје;

— наставно градиво подврћи строгој критичкој селекцији у погледу обима, комплексе садржаја рјешавати искључивим ослонцем на историјску науку и њене резултате;

— извршити дезидеологизацију и објективизацију наставних садржаја тако да се они заснивају искључиво на научним сазнањима, кључним чињеницама и научној мисли савременог свијета;

— историјске наставне садржаје реализовати у оквиру три велика блока: *општа историја, историја Црне Горе и историја осталих јужнословенских народа*, с примарним тежиштем на обради историје српског народа, те утврдити и објаснити историјско приближавање народа на словенском југу, показати њихове стварне односе, везе и међусобне утицаје током дуге прошлости, као и тежње за уједињењем и затим дјеловање снага разједињења;

— и даље, јединствено обрађивати историју Југославије од њеног настанка 1918. до распада 1992. године, али из те обраде обавезно изоставити наглашавање једностраног приказа и истицања улоге радничког и комунистичког покрета, као и пренаглашавање улоге револуционарног субјекта и социјалистичких промјена као трајних и универзалних тековина;

— критички анализирати савремене догађаје и појаве у свијету од Другог свјетског рата до данас када се ствара „нови свјетски поредак“ и када се „она битна човјекова стварност открива у потпуно новом виду пред нашим очима“, и то с неизвјесном будућношћу;

— нарочито критички анализирати историју социјалистичке Југославије, њену дубоку унутрашњу политичку и друштвену кризу, узроке заоштравања међунационалних и међувјерских односа и њихово прерастање у грађански рат (с примјесам етничког и вјерског рата), што је и довело до њеног распада — појаве без преседана у модерној историји Европе;

— утврдити заједничке основе и процентуални однос градива историје Црне Горе и Србије као субјеката Савезне Републике Југославије, при чему треба, прије свега, водити рачуна о значају историјских процеса и појава карактеристичних за обје земље и њихове народе у прошлости и поштовати све њихове специфичности, јер оно што се у нас назива „националном“ историјом никада није била чиста национална историја у смислу историје једног народа — нације ни у бившој СФРЈ, с обзиром на то да су друштва била етнички и национално плуралистичка, измијешана, већ се под појмом „национална“ подразумијевала историја народа Југославије;

— историјски развој и Црне Горе и Србије императивно налаже да се при конципирању наставних планова и програма на

свим ступњевима образовања — од основне школе до универзитета — па и у писању уџбеника историје у видно поље увијек узима шири простор од постојећих државних граница, да би појаве и догађаји били што разумљивији;

— у програмима и уџбеницима историје треба дати знатно више садржаја из религија, цркава и религиозне димензије историјског развоја уопште, јер је из идеолошких побуда ова тематика била раније потискивана и сузбијана; предмет историје свакако има дио одговорности за слабу обавијештеност ученика (па чак и студената историје) о религији, вјерском животу, облицима и садржајима духовности и ширини вјерског утицаја.

Наравно, ово су само неки од могућих критеријума који би требало да послуже као основ за расправу на овом скупу о програмирању наставе историје у основној школи, на другом ступњу образовања и на Универзитету Црне Горе. Осим тога, скуп треба да се позабави и питањем како се историографски резултати трансформишу у уџбенике историје. Узгредно да напоменем да се у нашем плуралистичком друштву, које има веома динамичан и врло сложен ход, чак, рекао бих у овом времену катастрофичну, када се преко ноћи, што би рекао историчар Фернан Бродел, изненада, промијенила и „наука на коју смо се ми непосвећени ослањали а да тога чак нијесмо били ни свјесни“, и када су све друштвене науке, укључујући ту и историју, еволуирале, не мање на драматичан начин, мора, као и у осталом развијеном свијету, придавати већи значај и анализи садржаја уџбеника историје. Јер: „Живимо у новом свијету, зашто онда не би постојала и нова историја?“.

При одабирању садржаја за наставу историје ваља увијек полазити од вриједносне компоненте, проблематике, дакле, не запостављати вредновање историјских догађаја и личности по мјерилима науке.

Данас не само историчари научници него и наставници као интерпретатори, тумачи историје, сматрају да би уџбеници требало да имају највише утицаја на формирање историјске свијести младих, прије свега проучавањем контроверзних историјских појава, а то другим ријечима значи да уџбеник историје треба да избјегава „доминантне доктрине“, јер је у демократском, плуралистичком друштву пожељан плуралистички приступ и учењу о прошлости. О уџбеницима, дакле, треба критички говорити и са тог становишта, али и са становишта критике догматских схватања прошлости, увријежених мишљења, историјских стереотипа, предрасуда и кривих представа о другим народима — „злим“ или „добрим“. Стереотипна мишљења, идеологичке шеме, предрасуде и искривљене представе о прошлости имају своју функцију у друштву и битно утичу на стварање нереалне историјске свијести. Тако оформљена историјска свијест споро се мијења и постаје велика препрека развоју мултикултурног друштва. Отуда је анализа уџбеника и структуре наставних про-

грама историје од нарочитог значаја за нас, с обзиром на то да се наше друштво налази у једној од најтежих и најдубљих криза у својој историји. Зато је неопходно да се испита и оцијени да ли постоје увријежена мишљења и стереотипи у нашој уџбеничкој литератури, да се, евентуално, укаже на њих, како би их се млади постепено ослобађали.

Вредновање историјских догађаја и појава треба вршити отворено, научно стручно, експлицирајући мјерила која се примјењују у историјској науци. У гимназијама, на примјер, као пред факултетском степену школске историје, могуће је упућивати и поучавати ученике да препознају историјске вриједносне судове и да праве разлику између тих судова и оних егзистенцијалних. Код мјерила вредновања постоје двије врсте огрјешења. Једно је апсолутизовање наших мјерила, дакле „неспремност да се уочи другачији вредносни систем људи неке раније епохе“, а друго је огрјешење „прећутно прихватање мјерила учесника историјских збивања као универзалних мјерила“. Другим ријечима, у нашој визији историје дешавало се (и дешава се) да се оно што је повољно и што одговара одговарајућим елитама и партијама проглашава добрим и за цио народ, па и цијели свијет, или пак супротно — на примјер, да је бивша Краљевина Југославија вреднована искључиво судовима оних снага, „револуционарног субјекта“, које су се против ње бориле. Све то говори да и у школској настави треба примјењивати мјерила која ће младима омогућити да изграђују што критичнији однос према прошлости, а ако се то постигне онда ће они бити критични и према садашњости.

Наша тешка друштвена и међународна ситуација налаже нашој историјској науци да критички испита и размотри све оне категорије које су утицале на раздвајање и сукобљавање југословенских народа и које су довеле, уз непријатељско дјеловање неких спољних чинилаца, до распада наше државне заједнице.

Простор и намјена овог текста не допуштају ми да се позабавим и неким другим питањима и категоријама наставе историје која би могла бити предмет пажње нашег научног скупа и његове анализе. Очекивати је да ће те категорије учесници скупа, с обзиром на свој научни и стручни профил, свакако дотаћи у својим рефератима и дискусији. У сваком случају, историчари су данас више него икада пред великим изазовом. У првом реду наставници историје, на свим ступњевима образовања, сада су добили повољну прилику да се што прије ослободе политике власти која је и њима, као и другим историчарима, обилато манипулисала. Савремена настава историје све више тражи да се од учења догађајне историје (од превасходног усвајања историјских чињеница), прелази на примјену научне методологије у наставном процесу, прије свега, развијањем новог трансфера знања језиком генетичко-структуралне историје и увођењем многих те-

ма које су у настави овог предмета биле потпуно занемарене или се о њима говорило сасвим стидљиво. И о тим темама очекивати је расправу на овом скупу. Сваку нову промјену у наставним плановима и програмима треба користити за уношење нових садржаја који ће омогућити да ученици на њима стекну што објективнију слику о историјским збивањима и да се на тај начин оствари равнотежа са другим тематским областима од битног утицаја на историјску свијест.

Историјско знање млади не стичу само у школи, већ и ван ње. Јер, историјска наука и њена сазнања имају широку социјалну функцију. Нека најновија истраживања вршена у Њемачкој показују да чак 85% знања о прошлости ученици ове велике европске земље стичу из ваншколских извора. О чему говори тај, рекао бих, поучан податак? Говори о томе да је школа само један од сегмената стицања историјских знања, додуше важан, али не довољан. А када је тако, онда постоје повољне могућности да, рецимо, ученици стичу нетачна или најблаже речено једнострана, па и лажна вјеровања о прошлости и да зато погрешно гледају и на садашњост и замишљају будућност, јер до тих и таквих знања долазе без посредовања историчара методичара, мимо организоване наставе историје.

Положај наставе у вишестраначком окружењу, гдје већина или готово све политичке странке јуришају да освоје школу и универзитет, а нарочито оне најрадикалније са својим десничарским програмима, неминовно нагони наставу историје на сталан дијалог са ваншколским информацијама о прошлости до којих ученици долазе у разноврсним облицима: дневној и периодичној штампи, нарочито жутој, која објављује некритички интонирана историјска штива, фелтоне нестручних лица, стриповима, филмовима, разним публицистичким књигама и другим ненаучним текстовима. Наставници историје у овом нашем времену — за разлику од даљих претходника, који нијесу имали проблема са масовним информативним комуникацијама, и када је школа углавном једина давала историјске информације — дјелују у засићености информацијама. Они, наравно, не могу конкурисати разним медијима, од којих неки, као на примјер телевизија и филм, имају велику предност (атрактивност, сликовитост, сугестивност итд.). У таквој ситуацији историчари се заиста не могу такмичити у живости и занимљивости, па им остаје да користе научне и стручне предности: поузданост чињеница и озбиљност анализирања збивања, повезаност и систематичност, смисао да се истакне суштинско, важно и оријентисаност од посебног ка општем. У ствари, настава историје у свим врстама школа треба да се наметне као незамјењива за стицање објективне слике о прошлости и за обогаћивање личне културе савременог човјека. Школске власти, као и историчари, треба да учине све да школско знање историје послужи као окосница, коректив и филтер за све оне информације — фрагментарне и изоловане — којима

се атакује на ученике у разним ваншколским видовима. Само настава историје прожета критичношћу може образовати ученике да изграђују сопствене вриједносне судове о прошлости и тако одбацују све што је безвриједно и површно у тумачењу историјског развоја. Разумије се, таква настава тражи добро повезане и брижљиво структуриране програме историје, добро стручно написане уџбенике и, наравно, високостручне наставнике, и то без политичке ангажованости.

Зато би било занимљиво ако би се, рецимо, нека научна установа и у Црној Гори позабавила озбиљније испитивањем колико ученици — (свих врста школа) стичу и каквог квалитета историјска знања у школи, а колико ван школских клубова, посредством мас-медија, популарне историјске публицистичке и друге литературе, па и народног предања, као и колико тако стечена знања стварају криву или рационалну слику о прошлости сопствене нације и државе, колико су увријежена мишљења и предрасуде о другим народима плод тог и таквог самообразовања уопште. Неке изразито негативне појаве у друштвеном животу и (не) култура понашања младих у нас упозоравају да би ваљало што прије испитати и научно анализирати читав процес историјске спознаје, иако то спада више у подручје психологије него историјске науке. Јер, оно што млади човјек мисли и сматра историјски истинитим, јесте „историјско мишљење“, а ова врста мишљења припада спознајној теорији, али то мишљење не одређује психологија него историјска наука и филозофски поглед на свијет. Држим да ово питање заслужује расправу и на овом скупу историчара.

Ово су, дакле, само нека питања од значаја за могуће правце мијењања досадашњег начина погледа на историјску науку и наставу историје у новим друштвеним условима. До сада се учењем уопште, па и учењем историје, бавила, углавном, службена педагогија. А сад је вријеме када историјска наука и историчари морају бити много више заинтересовани за учење историје, пошто су најпозванији да брину о трансферу своје науке у програме и уџбенике — у наставни процес. Једно од рјешења за што успјешније и боље учење историје видим и у интердисциплинарном приступу, у корелацији историјске науке, психологије, као и повезивању историје и са другим хуманистичким наукама.

За научну расправу је и питање: Ко и гдје треба да организује истраживачки рад о проблемима наставе историје? По мом увјерењу, најприродније је да се тим истраживањем систематски бави Одсјек за историју на Филозофском факултету у Никшићу Универзитета Црне Горе. Утолико прије што на овом Факултету постоји солидан студијски одсјек и за филозофију и социологију, а на њему ради и више педагога и дидактичара који би заједно са историчарима, нарочито онима који се баве методиком наставе историје и теоријским проблемима историјске науке, могли

да учине знатно више интелектуалног напора, да методика наставе историје добије још већи значај у образовању будућих професора и њиховом што успјешнијем укључивању у историјски свијет. То би била гаранција да историјско образовање и васпитање школске омладине буду у функцији њеног припремања за живот и дјеловање у демократском друштву.

* * *

Указивањем на ова нека актуелна питања везана за проблеме историографије и наставе историје желио сам да дам извјестан подстрек за студиозније промишљање о њима на овом скупу. Учинио сам то с увјерењем да историографија остварује своју научну функцију у сталном превазилажењу остварених научних резултата, примјеном иновираних метода истраживања. Нови научни резултати преточени у школску наставу историје такође доприносе њеном унапређивању и обогаћивању ученичких сазнања, отклањајући заблуде и ирационалне представе о прошлости. Историографске резултате треба брже трансферисати у наставне програме историје и уџбенике јер само тако се може супротстављати ваншколским информацијама које су, по правилу, нетачне, јер дају искривљену слику историјских збивања.

Стога улогу овог научног скупа видим и у томе што ће указати на историографске проблеме који се јављају у савременим условима, на заблуде и друге слабости у досадашњој идеологизираној историографији, као и на слабе и добре стране, наставе историје. Таква научно стручна критика треба да буде нормална и стална појава, резултат демократских промјена и односа који се изграђују, иако доста споро, у нашем плуралистичком друштву.

Проф. др Миомир Дашић

ПОЧЕМУ НАУЧНОЕ СОБРАНИЕ ИСТОРИЧЕСКАЯ НАУКА И ОБУЧЕНИЕ ИСТОРИИ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ

— Резюме —

В докладе говорится о идее и причинах Комитета для исторических наук ЧАН (Черногорская Академия Наук) что тема *Историческая наука и обучение истории в современных условиях* рассматривается на одном так высоком научном уровне.

Автор подчёркивает что основная цель научного собрания философски и теоретическо-методологически осветить положение исторической

науки во время когда однопартийная коммунистическая система господства уже бывает прошлое и когда строится многопартийная система владычества у нас. Подчёркиваются многопартийные вызовы перед которыми стоит историческая наука, её задачи и роль историков, прежде всего молодых требующих снова „вычитывать исторические источники“.

Критически направлен обзор на результаты идеологических пристрастностей в черногорской и югославской историографии.

В другой части доклада анализировано положение обучения истории в начальной школе и в средних школах и даны основные критерии для работы качественных программ учебников истории.

